

20 aastat keeleteadusliku mõtte arengut Krista Kerge tegemistes

Krista Kerge. Sõna, see piisake meres. Valik kirjutisi 1998–2019. (Eesti Teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi toimetised 80.) Tallinn: Emakeele Selts, 2022. 339 lk.

Mitme laadi tegelemine praktilise keelega nüüdisaja teaduse toel – nii on Krista Kerge ise oma tegevuse artiklite kogumikus kokku võtnud. Emakeele Seltsi toimetistena ilmunud viimase 20 aasta kirjutised näitavad autori mitmekülgset filoloogina ja missioonitundelist ajaga sammu käimist. Ajahölme on suuremgi, kui kogumiku alapealkiri lubab. Mahukad kirjanduse loetelud ja tegevusviited suunavad kirjutaja jälgi nägema 1990. aastast, kirjutiste poolest viljaka perioodi alguseks näib siiski olevat 1998. aasta, Tallinna Ülikooliga seotud aeg.

Vikipeedia loendab Krista Kerge peamiste uurimisvaldkondadena järgmised: sõnamoodustus, teksti-, diskursuse- ja

žanrianalüüs, keele variatiivsus, rakenduslingvistika (emakeele ja teise keele õpetamine ning testimine), õigus- ja halduskeel, keelenormid ja kõnekäitumine. Kõik kogumiku kaheksas peatükis ilmunugi annab loendis esitatud nimetuste alla mahutada. Tundsin puudust registrist, mis aitaks raamatut ning üksikuid artikleid uuesti lugedes ja kaasa mõeldes hõlpsamalt valikuid teha, seda enam, et teemakäsitletused on vastastikku rikastavalt põimunud.

Krista Kerge nimi seostus minu jaoks algselt keelekorralduse, vabariikliku õigekeelsuskomisjoni ja keelekasutuse tarkuste jagamisega. Usun, et 1980. aastail oli see nii ka õpetajaskonna jaoks. Kogumikus kajastub seegi valdkond, nagu ka tegevus õiguskeele alal, mis on mind otseselt puudutanud.

Igat peatükki sisse juhatades annab autor aimu käsitletava temaatika tähendusrikkusest ta elus. Peatükkide „Keelekorraldus” ja „Keelekasutuse pisiasju” eessõnad räägivad mulle Krista Kergest kui õppijast, kes austab ja hoiab keelt, sealjuures säilenõtkelt. Ta on õppija, kes teadvustab õppejõudude ning kolleegide/õpetajate rolli oma kujunemisloos kõigis kogumiku artiklis, sh intervjuudes. Kaas-

tegi ja id on tal eri komisjonide töös osale- des rohkesti.

„Kui väike rahvas ei oleks võimete- kohaselt haritud, siis ei oleks meil ka hari- tud keelt, kuid haridus sõltub nii kodu- koolist, võimalusest ülikooli pääseda kui ka oskusest võõrkeeles loetut eesti keeles sõnadesse panna” (lk 11). Selle tõdemuse leiame esimesest peatükist „Keele oman- damine, õppimine ja õpetamine” (2011. ja 2012. aasta artiklid). Keelekasutaja hari- mise motiivid eriti üldhariduskooli silmas pidades tulevad esile teisteski peatükki- des, omandatakse ju kirjaoskus koolis. Olengi oma arvamuse fookusse võtnud keele õppimise ja omandamisega seotud seisukohad,¹ millele on õppekavade ja õppevara koostajad minu arvates ebapiisa- valt tähelepanu pööranud. Krista Kerge on kogumikus kasutanud terminit *õpivara*, ühinedes selle kasutusele võtjate sooviga rõhutada õppe õppijakesksust. Mõeldes aga õppekirjandusele kui õpetuse vahen- dajale ning õpetaja ja õpilase vastastikuse rikastamise printsiibile, jään ise termini *õppevara* juurde.

Koolis tegeldakse nii emakeelsete kui ka muus keeles tekstidega kõigis aine- ning muidugi ka kasvatusvaldkondades. Need on õppevara tekstid, õpetaja ja õpilaste loo- dud tekstid, keeleruumist valitud tekstid. Kogumikust loeme: „Ühiskonna avalik- kus, haridus- ja töösfääris toimetulek seab emakeele ja teiste keelte omandamisele ühesugused eesmärgid” (lk 23). Tõdemus, et iga aine õpetaja on eesti keele õpetaja, et keeleõppe eesmärgid on kogu kooli vas- tutasalas ega erine emakeele ja võõra ena- muskeele omandamise-õppimise puhul, kordub mitmeski artiklis. Paraku pole see õppesse ega õpetajakoolitusse peagu jõudnud. Loomulik oleks ju, et mitmeid

riikliku õppekava eesti keele ja kirjanduse valdkonna (põhikooli) ainekavas toodud ootusi² saaks lugeda teistegi valdkondade kavadest. Või lahendaks küsimuse suhtlus- pädevuse kirjelduse muutmine õppekavas?

Kunagisest eesti keele ja kirjanduse programmist on saanud eesti keele ja kir- janduse ainekava, milles on muutusi õpi- lastelt oodatava või nõutava kirjelduses. Kuivõrd on aga suudetud ajaga kaasas käia? Krista Kerge on 2011. aastal kir- jutanud: „Keel on ühiskonna peegel, ta muutub nagu ühiskond, teiseneb, mängib, elavneb koos ühiste tegemistega, jäädes ometi igapäevale omaks. Mida enam kogu- kondi peegeldab meist igapäevane keel, mida enam mõtteviise me enda omaga haagime, seda enam hakkab võõraste maailmade kakofoonias kõlama põnevate meloodiate polüfoonia.” (Lk 20) Tasemetööde ja riigi- eksamite maailm tõrjub kakofooniat. Kui palju on neid õpetajaid, kes oma õpilastega kakofooniat tõrjumise asemel sellest põne- vaid meloodiaid loovad ning õpilasi polü- fooniateni aitavad? Iga-aastase Keeleteo nominentide hulgas niisuguste õpetajate õpilasi siiski on.

Meie keele hüppesisund, kirjakeele järsk ja traditsiooni suhteliselt katkestav muutus on koolis nähtav. Muinasjutude sõnavara ning eelmise sajandi olukoha- sed sõnad vajavad seletamist. Kogeme iga päev, et sama emakeel on põlvkonniti erinev. Kuidas säilitada kirjakeele tradit- siooni ja hoida tekstid võimalikult kaua mõistetavana iga järgmise põlvkonna eest- laste jaoks? Missuguseid tekste peab õppe- vara sisaldama?

Tekstide, sh õpikutekstide teemat esin- davad artiklid peatükis „Žanriuurimus”, üks kirjutatud kahasse Hille Pajupuuga, teine Helin Puksandiga. Esimesest nop-

¹ Võimatuna tundub neljal leheküljel ülevaadet anda nii sisutihedatest keeleteadusliku mõtte arenemist kirjeldavatest tekstidest, mis on mahutatud enam kui 300 leheküljele.

² Ainevaldkond „Keel ja kirjandus”. – Riigi Teataja I, 8. III 2023, 1, lisa 1. https://www.riigiteataja.ee/aktiilisa/1080/3202/3005/18m_pohi_lisa1.pdf

pisin viite vajadusele treenida tekstiliigitunnetust, mis on otseselt seotud kõigi õpetajate rolliga keeleõpetajana. Selles suunas kaasa ja edasi mõtlema on mind pannud peatükk „Üldmõistete väljendamine” Krista Kerge raamatus „Iseseisev keelekasutaja” (2008). Avaramat mõtestust on aidanud leida Helin Puksandi ja Merilin Aruvee kirjutised.³

Õpikutekstide keerukuse hindamisel loos (2011. aastani) on tutvustatud erinevaid uurimusi ja kasutatud metoodikasuundi nii Eestis kui ka mujal. Kaasautoritega väidetakse, et teksti jälgitavuse ja mõistmise eelduste uurimise tulemused on „asjatundliku õpikurajaja tööriist ning peaksid tekstiuurijate kõrval huvitama nii autoreid kui ka kirjastajaid” (lk 152). Usun, et huvitavad ka õpetajad, kes toovad tundidesse autentseid tekste ning loovad ise õppetekste.

Kirjutises konstateeritakse, et arusaadavust mõjutavad ka õpikute üldine ilme, kujundus, info jagamine mitut liiki tekstide vahel jmt. Samas loob kasutatava õppevara vahendamine internetis uusi võimalusi ning uusi probleeme nii tekstide esitajaile kui ka õpetajaile ja õppijaile. Väga palju õpiku tõhususest sõltub autori ja toimetaja intuitsioonist, sest „õpieduks vajalik pingutus ja taipamisest tekkiv rõõm on mingites eakohastes piirides individuaalne” (lk 158). Väide, et oluline on õige proportsioon lugemiseks vajava pingutuse ja sellest tekkiva taipamise vahel, seostub minu jaoks õpetaja tegevuse printsiipidest ühega, mille on sõnastanud

³ Mõlemad on doktoritöö kirjutanud Krista Kerge juhendamisel, nende nimed korduvad sageli ka kogumiku kirjandusloeteludes. Vt **H. Puksand**, Teismeliste lugemisoskuse mõjutegurid. (Sotsiaalteaduste dissertatsioonid 78.) Tallinn: Tallinna Ülikool, 2014; **M. Aruvee**, Tekstikeskne aine- ja keeleõpetus: teoreetiline raamistik ja praktilised soovitusel. (Humanitaarteaduste dissertatsioonid 75.) Tallinn: Tallinna Ülikool, 2023.

Heino Liimets: õpilase eduväljavaadete ja ebaeduohu ühtsus.⁴

Krista Kerge ja Helin Puksandi uurimisseisundi kirjeldus on hea lähe teema edasistele uurijatele: peagu 100 kasutatud allikat, milles on domineerivalt esindatud Eesti autorite käsitluste kõrval ka ingliskeelseid ning Soome, Rootsi, Taani ja Saksa allikaid.

Varaseim kogumikku valitud kirjutis on „Kirjakeel ja igapäevakeel”, millest õhkub siiani seda indu ja vastutust, mida Krista Kerge seminari ettekandeks valmistudes ja hiljem artiklit kirjutades olevat tundnud. Loovides mahukas käsitluste hulgas, mis peegeldasid autoriteetide erinevat lugemust ja vabadust terminite kasutuses, on ta suutnud oma arusaamad loogilise süsteemina kokku võtta. Üksik-sammude eksaktne esitlemine iseloomustab kõiki kogumiku kirjutisi.

Lõpupeatükk intervjuudest kinnitab Krista Kerge suutlikkust seista emakeele, eestikeelse õppe ja toimiva keele eest, tema tööst selle kestlikkuse nimel.

Muidugi ei saa ma jätta esile toomata vahvaid sõnu ja väljendeid, millest mõnda jään ehk kasutamagi: *Lapsed korilevad tont teab mis teemal ja jumal teab kelle keeles; eesti kirjakeele mõtteriium; funktsioonikeske nüüdisnägemuse pioneer Tiit Hennoste: olukohane/olukohasus, keelendi olukohasus, olukohastama; sisuhõlme, tekstihõlme, sõnavara hõlme; keele tüvevara; vahendiliig, -põud või korrapäraaire; unarkeel.*

Kogumiku ülesehituslik lahendus muudab Krista Kerge lugejale inimlikult lähedaseks. Peatükkide sissejuhatused ja kolm intervjuud (Keelele ja Kirjandusele, Õpetajate Lehele ning Maalehele) esitavad minevikuvaateid ja tulevikuootusi, tutvus-

⁴ **H. Liimets**, Õpetaja tegevuse printsiibid didaktilises protsessis. – H. Liimets, J. Orn, M.-I. Pedajas, R. Virkus, Noorele õpetajale. Koost R. Virkus. Tallinn: Valgus, 1985, lk 38–46.

tavad Keele ja Kirjanduse Instituudi rolli Krista Kerge tööelus ning tähtsustavad uudishimu, õppimist, vaba vaimset õhus-tikku ja kaasategijaid.

Lugejana noppisin kogumikust mõt-teid, mis õpetajaid, ent ka keelekasutajaid igapäevas mõjutada võiksid. Jäägu lõpetu-sena kõlama neist neli.

„Asjalikku emakeelekasutust ei õpita ju emakeeletunnis, vaid igas tunnis. Kogu kohustusliku koolihariduse eesmärk on kirjaoskajate inimeste kasvatamine ja pedagoogika räägibki mitme aine kirja-oskusest (näiteks ajalookirjaoskus jm kui aineteadmiste baas koos oskusega ajaloo teemadel kaasa rääkida). Aineteadmiste eakohase pakkumise kõrval harjutavad õpikud üha täiskasvanulikuma keelekasu-

tusega ja panevad ühiskirjakeelele aluse – just koolihariduse keel ja sinna jõudev osa terminivarast on ühiskeele oluline kompo-nent.” (Lk 92–93)

„Eesti keele kese, ühiskeel ja sellele toetuv kirjakeel hajub – aga emakeel omandatakse ju keskkonnast. Infopalju-sus kui ajastu teine mina võimendab seda protsessi paratamatult ja väga kiiresti, määravaks on muutumas keelehoiakud.” (Lk 86)

„Mida me emakeeles ei taju ega oska sobivas vormis väljendada, seda ei saa ka võõrkeeles omandada” (lk 94).

„Mida inimene on loonud, selle eest ta ka vastutagu” (lk 45).

KAI VÖLLI